

FARŞÇA ŞİİRLERDE İSTANBUL VE MİRZÂDE-İ İŞKÎ'NİN İSTANBUL'U ANLATAN ŞİİRLERİ*

Kadir TURGUT**

Özet

Farsça şiir yazan birçok şair şiirlerinde İstanbul'dan bahsetmiştir. Ancak bunların çoğu İstanbul'u görüp tanımadan, İstanbul'u tanıtmak amacıyla değil, uzaklığı ya da yabancılığı anlatmak için İstanbul'dan söz etmiştir. Bildirimizde hayatından da bahsedilecek Mirzâde-i İşkî, İstanbul'da yaşamış ve İstanbul'u yakından tanıyarak İstanbul'u anlatan Farsça şiirler yazmıştır. Şair şiirlerinde hem İstanbul'un güzelliklerinden, hem de Türk ve İran milletinin kardeşliğinden bahsetmiştir.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, şiir, Fars Edebiyatı, Mirzâde-i İşkî

Abstract

Many poets in Persian Literature referred to Istanbul. But most of them had not been Istanbul. Actually they did not describe Istanbul but they mentioned as far and foreign land. Mirzadeh Eshghi lived in Istanbul and knew it. He wrote poems that mentioned about beauty of Istanbul and brothership of Türkiye and Iran.

Keywords: Istanbul, poetry, Persian Literature, Mirzadeh Eshghi

* Bu makale, I. Uluslararası Dünya Edebiyatında İstanbul Sempozyumu'nda (İstanbul: Beykent Üniversitesi, 06-08 Mayıs 2010) sunulan bildirinin düzenlenmiş halidir.

** Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı ABD (kadirturgut@gmail.com)

Giriş

Fars edebiyatıyla kastedilen Fars dili kullanılarak yazılan/söylenen ve Fars dili konuşulan bölgelerde ortaya konulan edebi eserlerdir. Fars dili ile kastedilen de dilbilim literatüründe Yeni Farsça olarak bilinen dildir. Yeni Farsça, Hint-Avrupa dil ailesinin İran Dilleri koluna bağlı bir dildir. Köken olarak Sanskritçeden doğduğu varsayılır. Bugünkü halini alana kadar Eski Farsça ve Orta Farsça diye iki evreden geçtiği kabul edilir. Eski Fars dili ile yazılan hemen hiçbir şey kalmamasına rağmen az da olsa Pehlevice olarak da bilinen Orta Farsça metinler günümüze kadar gelebilmiştir. Fakat İran'ın Müslüman Arapların idaresine geçmesi ve Sasani imparatorluğunun yıkılması üzerine bu dilin önemi ve kullanımı azalmış, bilim ve edebiyat alanında ise en azından yazıya aktarılıp günümüze ulaşan pek eser kalmamıştır. Halk arasında konuşulan dil ise Arapçanın da etkisiyle dönüşüme uğramıştır. İşte bu dönüşüme uğrayan dile Deri Farsçası ya da Yeni Farsça denmiştir.¹

Abbasilerin zayıflaması ve İran'da yerel idarelerin güçlenmesi üzerine bu dilin önemi de artmış, bu dille edebi eserler yazanlar ve bu kişileri teşvik eden devlet adamları ortaya çıkmıştır. Bu dönemde yazılan şiirlerde Arap şiiri nazım şekilleri ile vezin kalıplarının kullanıldığı bilinmektedir. İlk olarak Tâhirîler ve Saffârîler (X. yüzyıl) döneminde yaşayan bazı şairlerin şiirleri günümüze kadar kalmış olmakla birlikte, Sâmânîler ve özellikle Gazneliler döneminde seçkin bir edebiyat vücuda gelmiş, Fars edebiyatının ilk büyük şairleri eser vermişlerdir. Selçuklu ve haleflerinin idaresinde Fars edebiyatında yükseliş devam etmiş, XII. yüzyılda artık klasikleşmiş bir edebiyat oluşmuştur.²

XIX. yüzyıla kadar genel yapısı itibarıyla geleneksel/klasik yapıya sadık kalan Fars edebiyatı bu yüzyıldan itibaren hem şekil hem de muhteva itibarıyla değişme/yenileşme/modernleşme dönemine girmiştir. Bu yüzyıldan sonra sosyal hayatta olduğu gibi edebiyatta da batılı unsurları alma ya da bunlara benzeme eğilimi şeklinde başlayan yenilik yeni arayışlara neden olmuştur.³ Bildirimizde İstanbul'u anlatan şiirlerine değineceğimiz Mîrzâde-i İşkî de bu yeni arayış peşinde olan şairlerden biridir.

1 Tahsin Yazıcı ve Mürsel Öztürk, "İran: Dil ve Lehçeler," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. XXII. (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2000), s. 413-416.

2 A. Naci Tokmak, "İran: Edebiyat," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. XXII, s. 416-424.

3 Mehmet Kanar, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1999). Mehmet Kanar, "İran: Modern İran Edebiyatı," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. XXII, s. 424-427.

I. Fars edebiyatında İstanbul'dan bahseden şairler

Farsça şiir yazan şairler arasında başta Mevlana olmak üzere, birçok şair İstanbul'u anmıştır. Fakat bunlar çoğunlukla İstanbul'u görmüş ve bilmiş olarak değil, hayali olarak ele almışlardır. Zira İstanbul onlar için çoğu kez cazip bir hayal âlemi idi. Bazen sevgili, bazen de şiirini sundukları devlet büyüğüne iltifat için İstanbul'u vesile yapmışlardır. Bazı şairler de eserlerinde İstanbul'u uzaklığın ve yabancılığın simgesi olarak zikretmiştir. Birçok şairin şiirlerinde İstanbul karşılığında kullandıkları kelimelerle (örneğin Kostantin, Rûm) bir şehri, ülkeyi yahut halkı da kastettikleri olmaktadır.

Aşağıda liste olarak verdiğimiz Fars edebiyatının şekçin şairleri İstanbul'dan değişik vesilelerle İstanbul'dan söz etmiştir. Ancak bu şairlerden hiç birisi İstanbul'u görmemiştir. Zaten çoğunlukla kasidelerde İstanbul'dan bahisleri de ya methettikleri kişinin ya da yerin ne kadar güzel olduğunu ya da ününün ne kadar çok yere yayıldığını, anlatmak içindir veyahut İstanbul ile kastettikleri İstanbul'da mukim olan hükümdar ve hükümettir. Gazellerde ise genel olarak sevgilinin ne kadar ender olduğu ya da aşığın âhının nerelere kadar ulaştığını anlatmak için İstanbul'un adı anılmıştır.

XIX. yüzyıldan itibaren de İstanbul, İran için bir siyasi faaliyet merkezi ve modernleşme modeli olarak görülmeye başlanmış, bir kısım şairler (Hâcib-i Şîrâzî, Edîbü'l-Memâlik-i Ferâhânî ve Meliku'ş-Şuerâ Behâr gibi) İstanbul'dan siyasi mülâhazalarla bahsetmişlerdir.

Tablo: Şiirlerinde İstanbul'dan Bahseden Önemli Fars Edebiyatı Şairleri

<i>Şair</i>	<i>Kullandığı Kelime</i>	<i>Tekrar Sayısı</i>
Ferrûhî-yi Sistânî (ö. 429/1037)	Kostantin	2 kez
Katrân-i Tebrîz-i (ö. 465/1072)	Kostantin	5 kez
Nasr-i Husrev (ö. 481/1088)	Kostantin	2 kez
Sa'dî-yi Şîrâzî (ö. 491/1097)	Kostantin	1 kez
Emîr Muizzî (ö. 518-521/1124-1127)	Kostantin	21 kez
Senâî-yi Gaznevî (ö. 545/1150)	Kostantin	1 kez
Hâkânî-yi Şîrvânî (ö. 595/1198)	Kostantin	1 kez
Nizâmî-yi Gencevî (ö. 608/1211)	Kostantiniyye	1 kez
Attâr-i Nişâbûrî (ö.626/1229)	Kostantin	1 kez

Mevlânâ Celâleddin Rûmî (ö. 672/1273)	İstanbul	1 kez
	Kostantin	1 kez
Kaânî-yi Şîrâzî (ö. 1323/1906)	Kostantin	5 kez
Hâcib-i Şîrâzî (ö. 1334 hk/1914)	İstanbul	1 kez
Meliku'ş-Şuerâ Behâr (ö. 1370 /1951)	İslambul	3 kez
Edîbü'l-Memâlik-i Ferâhânî (ö. 1335/1915)	Kostantin	7 kez

II. Mirzâde-i İşkî ve Şiirlerindeki İstanbul

A.Mirzâde-i İşkînin Hayatı

XX. yüzyıl İran şairlerinden Mîrzâde-i İşkî 1312 hk/1893 yılında Hemedan'da doğmuştur. Asıl adı Muhammed Rıza, babasının adı Ebu'l-kâsım-i Kurdistânî'dir.⁴

Mîrzâde-i İşkî, eğitimine doğduğu yerde başladı, yedi yaşından sonra Tahran'da 'Ülfet' ve 'Alliance' okullarında devam etti.⁵ Bu okullarda Farsça ve Fransızca öğrenen İşkî, on beş yaşındayken bir süre İsfahan'da bulundu.⁶ Kısa süre sonra tekrar Tahran'da dönüp eğitimine devam ederken bir Fransız tüccarın yanında tercüman olarak çalışmaya başladı.⁷ Bir ara okulunu bırakıp Hemedân'a gitti, fakat babasının ısrarıyla eğitimini tamamlamak için Tekrar Tahran'a döndü. Ancak burada da kalmayıp, Reşt, Bender, Enzelî gibi İran'ın kuzey şehirlerini gezdi.⁸

On yedi yaşındayken de okulu tamamen terk ederek sosyal-siyasi konularla ilgilemeye başladı. Bu sırada memleketi Hemedân'a gitti. Birinci Dünya Savaşı başlarında Hemedân'da iken *Nâme-i İşkî* adıyla bir gazete çıkarmaya başladı.⁹

Mîrzâde-i İşkî, zamanındaki İranlı birçok aydın gibi Osmanlı taraftarı oldu.¹⁰

4 Ali Ekber Dihhuda, "İşkî," *Lugatnâme-i Dihhudâ*, ed. Muhammed Muîn ve Seyyid Ca'fer Şehîdî, c. X. (Tahran: Danişgâh-i Tehrân Muessese-i Lugatnâme-i Dihhudâ, 1998), s. 15906; Ali Ekber Muşîr Selîmî, "Sergüzeşt-i İşkî," *Külliyyât-i Musavver-i İşkî*, (Tahran: İntişârât-i Emîr Kebîr, 1350), s. 4.

5 Yahyâ Aryenpûr, *Ez Sabâ tâ Nîmâ: Târîh-i 150 Sâl-i Edeb-i Fârsî* (Tahran: Şirket-i Şehâmî-yi Kitâbhâ-yi Cîbî, ty.), c. II, s. 361.

6 Muşîr Selîmî, a.g.m., s. 4.

7 Aryenpûr, a.g.e., c. II, s. 361.

8 Muşîr Selîmî, "Sergüzeşt-i İşkî," s. 4.

9 Muhammed Ca'fer Yâhakkî, *Çûn Sebû-yi Teşne: Edebiyyât-i Muâsir-i Fârsî* (Tahran: İntişârât-i Câmî, 1374), 66; Aryenpûr, a.g.e., c. II, s. 361.

10 Muşîr Selîmî, "Sergüzeşt-i İşkî" s. 4-5.

Binlerce İranlı ile birlikte İran'dan ayrılıp o sırada İranlı hürriyet taraftarlarının merkezi olan İstanbul'a geldi.¹¹

İşkî İstanbul'da birkaç yıl kaldı. Burada siyasi ve edebi faaliyetleri yanında "serbest dinleyici" olarak¹² Darülfünûn'daki dersleri takip etti.¹³ İlk şiirini de burada yazdı.¹⁴ İstanbul'da entelektüel çevreyle yakın ilişkiler kurdu.¹⁵

Mîrzâde-i İşkî İstanbul'da tahminen üç yıl kaldıktan sonra 1336/1918 ya da 1337/1919 yılında memleketi Hemedân'a döndü. Bir süre sonra da Tahran'a gitti. Tahran'da Sosyalistler, azınlıklar ve diğer özgürlükçülerin siyasi mücadelesine katıldı.¹⁶

Yazdığı yazı ve şiirlerle İran yönetimini eleştirdi.¹⁷ Özellikle 1919 yılında İran ve İngiltere arasında yapılan anlaşmayı "İran'ın Satış Sözleşmesi" olarak adlandırması toplumda büyük yankı uyandırdı. Bu muhalefeti işlediği şiirinin¹⁸ yayınlanması üzerine tutuklandı.¹⁹

Mîrzâde-i İşkî serbest kaldıktan sonra, 1339/1920 yılından itibaren Tahran'da *Karn-i Bistom* adıyla bir gazete çıkardı. Bu gazete dört sayı çıktıktan sonra yayınına ara verdi. 1341/1922 yılında gazeteyi yeniden çıkarmaya başladı, öldürülünceye kadar on yedi sayı çıkardı.²⁰

Karn-i Bistom gazetesi, muhalif siyasi düşünceleri ifade eden yazı ve şiirler yanında karikatürler de içeriyordu. İşkî bu gazetedeki yayınlarında bu sırada İran'da revaçta olan cumhuriyet taraftarlarına da muhalefet ediyordu. Zira kurulacak cumhuriyetin yabancı ülkelerin oyunu olduğunu ve göstermelik cumhuriyet olacağını düşünüyordu.²¹ Bu düşüncelerini içeren şiir ve karikatürün yayınlanması üzerine 30 Zilkade 1342 (3 Temmuz 1924) tarihinde evinde bilinmeyen iki kişi tarafından kurşunlandı. Aynı gün kaldırıldığı hastanede öldü.²²

11 Dihhuda, "İşkî", s. 15906. Aryenpûr, *a.g.e.*, c. II, s. 361.

12 Muşîr Selîmî, *a.g.m.*, s. 5. Aryenpûr, *a.g.e.*, c. II, s. 361.

13 Ali Nihad Tarlan, *İran Edebiyatı* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1944), 145. Dihhuda, "İşkî", s. 15906.

14 Yâhakkî, *a.g.e.*, s. 66. Aryenpûr, *a.g.e.*, c. II, s. 361.

15 Ali Nihad Tarlan, *Çağdaş İran Şiiri* (y.y.: Cumhuriyet Halk Partisi Yayını, 1938), s. 18.

16 Aryenpûr, *a.g.e.*, c. II, s. 361.

17 Dihhuda, "İşkî", s. 15906.

18 Bu şiirin metni için bkz. Mîrzâde-i İşkî, *Külliyât-i Musavver-i İşkî*, haz. Alî Ekber Muşîr Selîmî, (Tahran: İntişârat-i Emîr Kebîr, 1350), s. 334-336.

19 Aryenpûr, *a.g.e.*, c. II, s. 362.

20 Muşîr Selîmî, "Sergüzeşt-i İşkî" s. 6. Aryenpûr, *a.g.e.*, c. II, s. 363.

21 Aryenpûr, *a.g.e.*, c. II, s. 363-364. Yâhakkî, *a.g.e.*, s. 66-67.

22 Melikü'ş-şuarâ Behâr, "Merg-i İşkî", *Külliyât-i Musavver-i İşkî*, s. 16-19. Dihhuda, "İşkî", s. 15906.

İşkî'nin ölümü hürriyet taraftarları arasında infiale yol açtı. Çoğunluğunu gençlerin oluşturduğu binlerce kişi İşkî'nin cenazesi için toplandı. İşkî'nin cenaze merasimi bir muhalefet ve güvenlik güçlerini protesto gösterisine dönüştü.²³ Bu kalabalığın sloganlarıyla cenazesi mezarlığa götürülüp defnedildi.²⁴

Mîrzâde-i İşkî öldüğünde otuz bir yaşındaydı. Hayatını mücadele ve sıkıntı içinde geçirdi.²⁵ Cesareti, gözü pekliği, kararlılığı ile sembol haline gelen bir aydın olarak tanınmıştır.²⁶

B. Mîrzâde-i İşkî'nin Eserleri ve Şiir Anlayışı

İşkî şiirlerinde geleneksel kalıpları kullanmakla birlikte değişiklikler de yapmıştır. Ayrıca Kafiye'nin yazıya değil sese göre dizilmesi gerektiğini fikrini savunmuştur.²⁷

Şiirlerinin çoğu ağır sosyal eleştiri ve hiciv doludur. Bu nedenle de dili ve bazen üslubu edebi açıdan basit kalmakta, bu yönüyle edebiyatçılar tarafından eleştirilmektedir. Bununla birlikte edebiyatta yenileşmenin öncülerinden sayılmaktadır.²⁸ Ali Nihad Tarlan ise kendisiyle yakın arkadaş olduğunu ve düşüncelerini bizzat ağzından duyduğu belirttiği İşkî'nin şiirde yapmak istediği yeniliği tam olarak gerçekleştiremediğini ifade etmektedir.²⁹

İşkî Fars edebiyatında bilinen ilk manzum piyesi yazar şair olarak bilinir. "Restâhîz-i Şehrîyârân-i İrân" adlı bu şiirinde eski İrân büyüklerini teker teker sahneye çıkarıp onların dilinden yaşadığı döneme eleştiri yöneltmektedir.³⁰

İşkî, şiirlerinde yoğun olarak sosyal ve siyasal meselelerden bahsetmiş, görüş ve eleştirilerini açıkça dile getirmiştir. "Kefen-i Siyâh" adlı şiirinde kadın sorunlarına değinmiş, İrân toplumunda kadının giydiği çarşafı siyah bir kefen, ya

Aryenpûr, *a.g.e.*, c. II, s. 364-365. Yâhakkî, *a.g.e.*, s. 65.

23 Mehemed Aka Sultan, "İnkılâbçı Şâir," *Muntehâb*, (Bakü: Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Harici Ülkelerle Medeni Alaka Cemiyetinin Neşriyatı, 1947), s. 5.

24 Aryenpûr, *a.g.e.*, c. II, s. 365.

25 Melikü'ş-şuarâ Behâr, "Merg-i İşkî", *Külliyât-i Musavver-i İşkî*, s. 16-19. Aryenpûr, *a.g.e.*, c. II, s. 365.

26 Saîd Nefîsî, "Mîrzâde-i İşkî: Şâir-i Millî ve Nivisende-i Mubâriz", *Külliyât-i Musavver-i İşkî*, s. 81-85.

Dihhuda, "İşkî", s. 15906.

27 Mîrzâde-i İşkî, *Külliyât-i Musavver-i İşkî*, s. 259-262.

28 Aryenpûr, *a.g.e.*, c. II, c. II, 376. Yâhakkî, *a.g.e.*, 67. Nihat Alptürk, "Çağdaş İrân Şiiri" (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1978), c. II, s. 231-232. Ali Ekber Muşîr Selîmî, "Dîbâce", *Külliyât-i Musavver-i İşkî*, s. 1-3.

29 Tarlan, *Çağdaş İrân Şiiri*, s. 18.

30 Mîrzâde-i İşkî, *Külliyât-i Musavver-i İşkî*, s. 231-242.

da zindana benzeterek bundan kurtulmaları gerektiğini ifade etmiştir.³¹

İşkî'nin en güzel şiiri olarak "İdeâl yâ Se Tablo-yi Meryem" adlı yine teatral eseri³² kabul edilmektedir.³³ Bu eserinde üst sınıftan bir gencin baştan çıkardığı kızın yaşadığı problemler ve nihayetinde intihar edişi anlatılıyor.

İşkî'nin şiirlerinden bir kısmı Sovyet döneminde Azerbaycan Devleti tarafından Azeri Türkçesine tercüme ettirilerek Arap harfleriyle basılmıştır.³⁴ Bu kitaba yazılan mukaddimede Mîrzâde-i İşkî'nin komünist ve Lenin hayranı olduğu iddia edilmiştir.³⁵

İşkî'nin şiirde yenilik düşüncesine Türk şairlerinin tesir ettiği iddia edilmektedir. Özellikle kafiyelerin yazı yerine sese göre dizilmesi fikri Tevfik Fikret'in bu yöndeki düşüncesinden ve şiirlerindeki uygulamasından esinlendiği belirtilmiştir.³⁶

C. Mîrzâde-i İşkî'nin Şiirlerinde İstanbul

Daha önceleri şiir yazmayıp gazetelere makaleler ve teatral eserler yazan Mîrzâde-i İşkî ilk şiirini İstanbul'da yazmıştır.³⁷ İstanbul'da yazılmış ve aynı zamanda burada basılmış olan *Novrûzî-nâme* adlı manzum eseri dışında 'Restâhîz-i Şehriyârân-i İran' adlı destansı yarı manzum teatral eseriyle 'Berg-i Bâd Borde' adlı şiirini de İstanbul'dayken yazdığını bizzat İşkî ifade etmektedir.³⁸ adlı manzumesini de İstanbul'da yazdığını bildirilmektedir.³⁹

Mîrzâde-i İşkî, *Novrûzî-nâme* adını verdiği terki-i bent formunda birkaç şiirden oluşan eserini İstanbul'da 1297 hş/1336 hk/1918 yılı Nevruz bayramından (21 Mart) on beş gün önce yazmış⁴⁰ ve burada Şems Matbaasında bastırmıştır.⁴¹ *Novrûzî-nâme*'nin başındaki "Reviş-i Tâze-i Men der Nigâriş" (Yazında Yeni Tarzım) başlıklı mensur mukaddimesinde İşkî, şiirde yenilik düşüncesinden ve

31 Mîrzâde-i İşkî, *a.g.e.*, s. 201-219.

32 Mîrzâde-i İşkî, *Külliyât-i Musavver-i İşkî*, s. 171-193.

33 Yâhakkî, *a.g.e.*, s. 67-68. Aryenpûr, *a.g.e.*, c. II, s. 369.

34 Mîrzâde-i İşkî, *Muntehâb*, çev. Mubâriz Alîzâde, haz. Mehemmed Aka Sultan, (Bakü: Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Harici Ülkelerle Medeni Alaka Cemiyetinin Neşriyatı, 1947).

35 Aka Sultan, "İnkılâbçı Şâir", s. 10-11.

36 Aryenpûr, *a.g.e.*, c. II, s. 368.

37 Yâhakkî, *a.g.e.*, s. 66. Aryenpûr, *a.g.e.*, c. II, s. 361.

38 Aryenpûr, *a.g.e.*, c. II, s. 372.

39 Alptürk, "Çağdaş İran Şiiri," c. II, s. 231.

40 Aryenpûr, *a.g.e.*, c. II, s. 367. Alptürk, *a.g.e.*, c. II, s. 231. Kanar, *a.g.e.*, s. 222.

41 Mîrzâde-i İşkî, *Novrûzî-nâme*, (İstanbul: Şems Matbaası, 1336).

kendisinin şiirlerinde yaptığı bazı yenilik tasarruflarından bahsetmektedir. Bu tasarruflardan en çok kafiyelerin yazıya göre değil sese göre düzenlenmesinden bahsedişine yer verilmektedir.⁴²

Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün vezin kalıbında yazılan *Novrûzî-nâme*'nin ilk şiiri "Der Tavsîf-i Behâr-i İstanbul" (İstanbul'un Baharını Betimleme) başlığını taşımaktadır. Aşağıda Farsça metni de verilen bu şiir altışar mısralık on altı bentten oluşur. Ancak bentlerden birisi altı yerine yedi mısra olarak nazmedilmiştir.⁴³

در توصیف بهار استانبول

بتا دیشب در آن کشتی که بردی بر مدا ما را نمی دایم خدا می بردمان یا ناخدا ما را
 همی دایم که راند از آن خاطر دیشب خدا ما را ندیدی چون کساندی سیل موج، از هر کجا ما را
 به هر غلطاندن کستی، نمودی جا به جا ما را
 خدا دیگر چنین شب را نیارد بر کسی روزی
 در آن حالت تو ای مه، خیره بودی موج دریا را من از عشق تو، از خود رفته محروم آن تماشا را
 شدم غرق تماشای تو، ماه سرو بالا را فشانندی باد بر رویت، دو زلف مشک آسا را
 فتاده بود عکس مه بر آب و این عجب ما را
 که مه دیگر چه افروزد همانا چون تو افروزی
 هوا و ماند ز آشوب و به ساحل شد قرین کشتی من از مرسوم هر روزی ز کشتی چو برون کشتی
 به پیراموت می هشتم قدم هر جا که می هشتی ز هر رهایی که می رفتی ز هر جایی که بگذشتی
 ز هول عشق قلبم در طیش مانند زرتشتی
 گه آتش پرستیدن به روز عید نوروزی
 خرامنده درختی بد بلند اندام دلجویت نقاب نازکینت را هوای باد از رویت
 کشاندی و بر افشاندی ز زیر وی به رخ مویت تو در پیش و من از پس تا عیان شد کوچهء کویت
 چو خلوت دیدم آنجا را سبک بشتفتم سویت
 بنا کردم بیان عشق با رمزی و مرموزی
 به شب اندر شبستانم به روز اندر دبستانم ز فکر تو چسان خوم ز ذکر تو چسان خوانم

42 Mirzâde-i İşkî, *Külliyât-i Musavver-i İşkî*, s. 259-262.

43 Mirzâde-i İşkî, *a.g.e.*, s. 263-267.

چه کردستی به من ای مه که آنی بی تو چون مانم بود عمرم چو زنجیر و شود عالم چو زندانم
 تو می دانی چه کردستی به من من خود نمی دانم
 شبم روزست و روزم شب ازین خود به چه بھروزی
 ز رنگ چهره ام بین در چه حالی اندرم رھمی چو مرغی برگشودم سوی تو بال و پرم رھمی
 مزن سنگ جفا ای دوست مشکن شھرم رھمی گرفته آتش عشق تو از پا تا سرم رھمی
 امان آتش گرفتم یار بر خاکستم رھمی
 نگاه رحمت از چه سوی ما لختی نمی دوزی
 نگارا عاشقم من سخت و این بد ماجرای من به درد آمد ز هجرت جان به دست آورد وای من
 همانا می روم از دست فکری کن برای من به آخر نا رسیده بد هنوز این حرفهای من
 که تو آغاز کردی حرف و بند آمد صدای من
 ابا یک لھهء زیبا و سیمای برافروزی
 به آھنگی که می فهماند می ترسی که تا مردی مبدا در سخن بیندت با نا آشنا مردی
 که ای آن کز پی چندیست پیرامون من گردی شنیدم مردم عشقی و عشقی نام خود کردی
 ولی هیھات کین گرمی به کف ناید بدین سردی
 کنون بسیار مانده با تو درس عشق آموزی
 نه تنها ز آتش عشق من اندر تو شرر باشد مرا هم از تو عشقی در دل و فکری به سر باشد
 ولی دامن که بس این راه را کوه و کمر باشد خود این راهیست پر خوف و بسی در وی خطر باشد
 که عشق است آتشی سوزان بل ز آتش بتر باشد
 همانا در دل این آتش میفروزان که می سوزی
 من از آن روز می ترسم که چون با ما به مهر آبی به رسم عشق لوح دل ز نقش من بیارایی
 به حکم عشق آزاری سپس چون دست دنیایی مرا از تو جدا سازد تو دور از من چه بنمایی
 نه من بی تو بیاسام نه تو بی من بیاسایی
 گر این پندم پذیری عشق من هرگز نیندوزی
 همان روز است می بینم که ما هر دو بناکامی ز هجر یکدگر تلخین بسر آرم ایامی

نه من را تاب هجر تو نه تو بی من بیارامی درین بین ای بسا هر دو بمیرم اندر آلامی
 جوانیمان تبه گردد به ناکامی و بدنامی
 حذر کن زین سوانح دیده چون بر عشق من دوزی
 هنوز عکس صدا آید بگویشم زان صدائی را که با آن راندم از خود چو بی خیری گادائی را
 چو گفتمی دور شو از من همانا من دوائی را که جستم بھر دفع میکروب آشنائی را
 جدائی بوده است ای دل غنیمت دان جدائی را
 گر این درمان نه پذیری کشد این درمان روزی
 نمی دانی چه بر من رفت از آن رفتار دلدارا سپس چون رو به خانه رفتی و رگداشتی ما را
 خدا داند که در آن راه پیمودن تو هر پا را که بر می داشتی در خون همی غلتید دل یارا
 چو درب در رسیدی و نگاه آخرین ما را نمودی و درون رفتی و در بستند دنیا را
 تو خود گفتمی گرفت آن دم به خود دنیای اندوزی
 تو رفتی و برفتم من هم از خود کنج دیواری به درد خود گرفتارم و ز درد این گرفتاری
 نهادم قلب خود لختی به درب خانه ات باری کشیده آه و کردم این ندا با ناله و زاری
 نم از پروانه نی بیشم تو از شمع می چه کم داری
 همان گونه که سوزاندی مرا خود نیز می سوزی
 گرفتم آن سپس راه خود و رفتم به کار خود مزار است ارچه بی تو خانه رفتم بر مزار خود
 نشستم گوشه ای غمگین ز وضع روزگار خود کشیدم آه چند اول ز دوری دیار خود
 سپس افتادم اندر فکر بی مهری یار خود
 به خود گفتم کزین کرده پشیمان می شود روزی
 همه آن شب نخفتم تا صبح و دیده نی بستم مگر وقت سحر کاندک ز فکر و غصه وارستم
 ربودم خواب و اندر خواب دیدم با تو بنشستم بساط عشق دسته دسته و دست تو در دستم
 در این اثنا از آن خواب خوش از فرط خوشیجستم
 به خود گفتم که بر این خواب باشد فال فیروزی

Şiirin ilk mısralarının Türkçesi şu şekildedir:

Ey güzel dün akşam bizi o vapurla Moda'ya ulaştırdın ya

Bilmem ki bizi Allah mı götürdü oraya kaptan mı yoksa

İşkî'nin bu şiirde anlattığına göre İstanbul'un çok yağışlı fırtınalı bir gününde vapura binip Moda'ya geçmiştir. "Biz" demesine rağmen nereden gelmekte olduğu ve yanında başka kimlerin olduğundan bahsetmiyor. İşkî şiirde muhatap olarak bir güzelden bahsetmektedir. Anlattığına göre bu güzelle aynı vapurdadırlar. Vapur sallanıp durmakta, herkesi korkutmaktadır. Fakat İşkî o güzelin seyrine dalmıştır ve durumun farkında bile değildir. Nihayet vapur iskeleye varıncaya kadar bu duygular arttıkça artar, fakat karşılık bulamaz. Nihayet "mezara benzeyen" evine gider. Bu düşünce ve hüznle sabah eder. Fakat şiirin sonunda bütün bunları anlattıktan sonra uyandığını söylüyor ki bütün anlattıklarının rüya ya da hayal olduğunu anlıyoruz.

Nevrûzî-nâme'nin ikinci şiiri "Dünyada, Özellikle İstanbul'da Nevruz Mevsiminin ve Zevkli Eserlerinin Methi" başlığını taşımakta ve altışar mısralık üç bentten oluşmaktadır.⁴⁴

مدح موسم نوروزی و اثرات مصفای آن در عالم، خاصه در استانبول

چو فردا روز نوروز است و نوروز جهان آید رود این سال فرتوت و یکی سال جوان آید
از این خوام چونین یابم که سالی خوش روان آید که آن نا مهربان یارم بخوام مهربان آید
اگرچه من حکیمم این سخن لغوم گمان آید
به نزد من زمان یکرنگ و یکسان است هر روزی
ولی امروز هست آن روز تاریخی و دستانی که عالم بر کند این رخت چیرکین زمستانی
بجای آن بخود پوشد حریر سبز بستانی به ویژه ای خوشا نوروز و این شهر کهستانی
صفای منظر دریا ز وضع جنگلستانی
سخن این بد که شب فارغ شد از رخت سیه دوزی
سحر باز آفتاب آمد به روز آورد دنیا را مطلا ساخت کهسار و تلالؤ داد دریا را
زرافشان کرد دامان قبای سبز صحرا را تو هم چون آفتاب آخر برون آ لظهئی یارا
که با این آفتاب عالم بتر از شب بود ما را
سزد تو آفتاب آبی و روز ما بیفروزی

Yarın Nevruz günüdür, dünyaya yeni bir gün geliyor

44 Mirzâde-i İşkî, a.g.e., s. 267-268.

Bu kocamış yıl gidiyor ve gececik bir yıl geliyor

Bu mısralarla başlayan şiirde Nevruzun yaklaştığı, bu nedenle her tarafın güzelleştiği anlatılıyor. Şair kendisi için “her günün aynı” olduğunu, ancak yine de “nevruz gününün başka” olduğunu söylüyor. Sabahleyin güneşin vurduğu yemyeşil sahaların insanın içini açtığından ve yar umudu verdiğiinden bahsedilen şiirde yeşillik ve güneş ön plana çıkarılıyor.

Nevrûzî-nâme'de geçen üçüncü şiiri olan “Moda'da Sabahın Güzelliğini Tarif” başlıklı manzume yirmi üç mısradan oluşmakta olup tek bir bent görünümündedir.⁴⁵

و تعریف منظرهء زیبای سحرگاهی مدا

بیا ای صبح نوروزی نظر کن منظر ما را	ز دامان «مدا» بنگر فضائی بس مصفا را
ز نور تازهء خورشید فرش سرخ دریا را	عمارات «قزل طوپراق» از این پرتو مطلا را
همه باغات تازه سبز در اطراف آنجا را	«قز» و آن تل در آب شگفت آر معما را
درختان را شکوفه زیورین کرده سراپا را	کشیده زان میان سروی به هر سو راست بالا را
که ما را می دهد یادی ز اندام تو دلدارا	نسیمی می وزد خوش تازه سازد روح دنیا را
بهارانه دهد بر ما نوید مرگ سرما را	چسان تشریح سازم انبساط حال حالا را
بمشت است این فضا گویی ندیدم ار چه آنجا را	طلوع شمس به به بین چه حالت داده دنیا را
مشعشع کرده هر جسم لطیف صیقل آسا را	به دست نور خود بنهاده زرین تاج تل ها را
درخشان کرده دریا را زرافشان کرده صحرا را	طبیعت گویا خندد چو بیند وضع حالا را
فرا بگرفته بانگ قهقهش این دشت زیبا را	نگارینا بیا بشمر غنیمت این تماشا را

که عالم را چنین حرم نمی بینی بھر روزی

Gel ey saba rüzgarı seyret manzaramızı

Moda eteklerinden bak bu mutlu manzaraya

İlk mısralarının Türkçesi verilen bu kısımda ise İşkî saba rüzgârını Moda eteklerinden manzarayı seyretmeye çağırıyor. Yeni doğan güneşin denizdeki kızıl aksini ve Kızıltoprak yapılarını görmeyi tavsiye ediyor. Anlattığına göre buranın etrafı hep bağılık bahçeliktir. Ağaçlar tabii süslerini kuşanmış, servileri boylu boyunca uzanmış, nesim esmektedir. Şair cenneti görmedim ama burası cennet gibi diyor ve ilave ediyor: “Güneşin doğuşu bir gör ki neler etmiş buraya!”

45 Mirzâde-i İşkî, a.g.e., s. 268.

Deniz parıldamakta, yerler altın saçmaktadır. Tabiat adeta gülümsemektedir. Ve bu yerleri bir kahkaha sesi kaplamıştır, “Ey sevgili! Gel bu manzaranın kıymetini bil! Dünyayı her gün böyle mutlu göremezsin.”

Novrûzî-nâme'de İstanbul'dan bahseden bu şiirlerden başka beş şiir daha yer almaktadır. Bu şiirlerden birisi “Eski Dönemde İranlılar Nevruz Gelenek ve Göreneklere” başlığını taşımaktadır. Bu şiirde eski İran toplumu adetlerinden hamasi ve destansı bir şekilde bahsedilmektedir.⁴⁶

Daha sonra “Osmanlı ve İran Padişahlarının Methini İçeren Nevruz Tebriği ve Nizâmu's-Saltana'ya Övgü” başlıklı şiir gelmektedir. Bu şiir, başlığından da anlaşılacağı üzere Mîrzâde-i İşkî bu şiirde Osmanlı ve İran padişahlarının büyüklüğünden bahsedip övdükten sonra Nevruz bayramlarını kutluyor. Farsça ‘şehriyâr-i mâ’ ve ‘şehr-i yâr-i mâ’ kelimeleri arasında cinas yaparak İstanbul’u ‘sevgili şehrimiz’ şeklinde niteliyor. Aynı şiir içinde Birinci Dünya Savaşı sırasında oluşturulan Sürgünde İran Hükümeti başkanı olmuş olan ve kendisiyle birlikte İstanbul’a gelen Nizâmu's-saltana’yı da övüp bayramını kutluyor.⁴⁷

Bir diğer şiirin başlığı da “İran ve Türklerin Birliği ile Bu Birlik Sayesinde İki Milletın Muzaffer Olacaklarına Dair” şeklindedir. Bu şiirde Mîrzâde-i İşkî Türk ve İran halkları hakkında dileklerini ifade etmektedir. Talat ve Enver Paşaların da andığı bu kısımda, iki milletin ‘bir’ olması gerektiği, aralarındaki muhabbetin artması gerektiğini söylüyor. Buna delil olarak da Mesnevî'nin yeterli olduğunu ifade ediyor ve şöyle devam ediyor. “Yabancılar için dostları yitirmiştik, şimdi o sönen mumu tekrar yakmalıyız. Zira aynı yolun yolcusuyuz, ikimiz de Kâbe'ye gidiyoruz.” Bu şiiri şu duygularla bitiriyor: “Balla şekeri birbirine katarsak”, “iyi günde kötü günde birlikte olursak”, “Allah'ın yardımıyla Dünyayı yeniden baştanbaşa ele geçiririz.”⁴⁸

İşkî terci'ni bu kısımlarla bitirdikten sonra gazel formunda “Difâ' ez Novrûzî-nâme” (*Novrûzî-nâme*'yi Savunma) başlıklı bir şiir daha sunuyor.⁴⁹

Son olarak *Novrûzî-nâme*'de şairin Gevherşâd Hanım'ı övdüğü bir kasidesi yer alıyor.⁵⁰

46 Mîrzâde-i İşkî, *a.g.e.*, s. 269-270.

47 Mîrzâde-i İşkî, *a.g.e.*, s. 270-271.

48 Mîrzâde-i İşkî, *a.g.e.*, s. 271-272.

49 Mîrzâde-i İşkî, *a.g.e.*, s. 272.

50 Mîrzâde-i İşkî, *a.g.e.*, s. 273.

Sonuç

Mîrzâ'de İşkî'nin İstanbul'dan bahseden şiirlerinden anladığımız kadarıyla kendisi Moda civarında oturmakta, daha çok İstanbul'un Kadıköy yakasını sevmekteydi. Bununla birlikte Dârülfünûn'da okuduğuna göre İstanbul'un tarihi yarımadasında ve eski bölgelerinde de bulunmuştur. Fakat bu bölgelerden hemen hiç bahsetmez. Biyografisinden bahseden kaynaklarda çok iyi Fransızca bildiği⁵¹ ve yeniliğe çok düşkün olduğu⁵² bildirilmektedir. Bu sebeple İstanbul'un da yeni ve batılı yüzünü beğenmiş olmalıdır. Belki de memleketinde görmediği deniz havası her şeyden daha cazip görüldüğünden İstanbul'un tarihi değerlerinden ve mimarisinden bahsetmemiştir.

Mîrzâde-i İşkî ile yaklaşık aynı tarihlerde İstanbul'da Büyükelçilik göreviyle bulunan Hân Melik Sâsânî'nin Moda semtini beğendiğini ve evini buraya taşıdığını ifade ettiği⁵³ de dikkate alındığında, bu dönemde İstanbul'da yaşayan İranlılar arasında Moda semtinin revaçta olduğu da düşünülebilir.

Resim: Mîrzâde-i İşkî (1312/1873-1342/1924)

51 Dihhuda, "İşkî", s. 15906.

52 Tarlan, *Çağdaş İran Şiiri*, s. 18.

53 Semaha Eser, "İranlı Seyyahların Eserlerinde İstanbul ve Hân Melik Sâsânî'nin <İstanbul Sefâreti Hat - raları> Adlı Eseri" (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 2005), s. 49.

KAYNAKÇA

Alptürk, Nihat. “Çağdaş İnan Şiiri” Doçentlik Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1978.

Aryenpûr, Yahyâ. *Ez Sabâ tâ Nîmâ: Târîh-i 150 Sâl-i Edeb-i Fârsî*, Tahran: Şirket-i Sehâmî-yi Kitâbhâ-yi Cîbî, ty.

Dihhuda, Ali Ekber. “İşkî” *Lugatnâme-i Dihhudâ*, editör Muhammed Muîn ve Seyyid Ca’fer Şehîdî, X. c., Tahran: Danişgâh-i Tehrân Muessese-i Lugatnâme-i Dihhudâ, 1998, s. 15906.

Dorj 3: The Largest Library of Persian Literature (Dijital Arşiv Programı), [Tahran]: Mehr Argham Rayaneh, ty.

Eser, Semaha. “İranlı Seyyahların Eserlerinde İstanbul ve Hân Melik Sâsânî’nin ‘İstanbul Sefâreti Hatıraları’ Adlı Eseri”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 2005.

Kanar, Mehmet. *Çağdaş İnan Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999.

———. “İran: Modern İnan Edebiyatı” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXII. c., İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2000, s. 424-427.

Melikü’ş-suarâ Behâr, “Merg-i İşkî”, *Külliyât-i Musavver-i İşkî, Külliyât-i Musavver-i İşkî*, haz. Alî Ekber Muşîr Selîmî, Tahran: İntişârat-i Emîr Kebîr, 1350, s. 16-19

Mirzâde-i İşkî. *Külliyât-i Musavver-i İşkî*, haz. Alî Ekber Muşîr Selîmî, Tahran: İntişârat-i Emîr Kebîr, 1350

———. *Muntehâb*. çev. Mubâriz Alîzâde. haz. Mehmed Aka Sultan. Bakü: Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Harici Ülkelerle Medeni Alaka Cemiyetinin Neşriyatı, 1947.

———. *Novrûzî-nâme*, İstanbul: Şems Matbaası, 1336.

Muşîr Selîmî, Alî Ekber. “Sergüzeşt-i İşkî”, *Külliyât-i Musavver-i İşkî, Külliyât-i Musavver-i İşkî*, haz. Alî Ekber Muşîr Selîmî, Tahran: İntişârat-i Emîr Kebîr, 1350, s. 4-16.

———. “Dîbâçe”, *Külliyât-i Musavver-i İşkî, Külliyât-i Musavver-i İşkî*, haz. Alî Ekber Muşîr Selîmî, Tahran: İntişârat-i Emîr Kebîr, 1350, s. 1-3.

Nefîsî, Saîd. “Mîrzâde-i İşkî: Şâir-i Millî ve Nivisende-i Mubâriz”, *Külliyât-i*

Musavver-i İşkî, Külliyât-i Musavver-i İşkî, haz. Ali Ekber Muşîr Selîmî, Tahran: İntişârât-ı Emîr Kebîr, 1350, s. 81-85.

Sultan, Mehemed Aka. “İnkılâbçı Şâir” *Muntehâb*. Bakü: Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Harici Ülkelerle Medeni Alaka Cemiyetinin Neşriyatı, 1947.

Tarlan, Ali Nihad. *Çağdaş İran Şiiri*. yy.: Cumhureyet Halk Partisi Yayını, 1938.

———. *İran Edebiyatı*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1944.

Tokmak, A. Naci. “İran: Edebiyat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXII. c., İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2000, s. 416-424.

Yâhakkî, Muhammed Ca'fer. *Çûn Sebû-yi Teşne: Edebiyât-i Muâsir-i Fârsî*. Tahran: İntişârât-ı Câmî, 1374.

Yazıcı, Tahsin ve Mürsel Öztürk. “İran: Dil ve Lehçeler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXII. c., İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2000, s. 413-416.